

BALOGH V. LÁSZLÓ:

A SZÉKELY NÉPBALLADÁK KÉRDÉSÉHEZ

A székely népballadák első összegyűjtése és megjelentetése *Vadrózsák* (1863) címen köztudomásúlag *Kriza János* érdeme. A *Vadrózsák* megjelenése okozta korabeli lelkes elismerést annakidején hamarosan megzavarta *Grozescu Julián*nak a *Fővárosi Lapokban* (1863., 114. sz.) *Egy pár székely Vadrózsáról* címen megjelent cikke. Ebben *Grozescu* román eredeti után készült utánzatoknak minősítette a *Kriza* és gyűjtői által közölt székely népballadákat. Szerinte a *Köműves Kelemenné* a *V. Alexandri* által közölt *Curtea din Argeş* vagy *Manole* mester nevet viselő román népballada, a *Molnár Anna* forrása pedig *Mariencescu*² népköltési gyűjteményében található. A *Molnár Anna* forrásául szolgáló balladát cikke bizonyosságául *Grozescu* magyar fordításban is közölte. *Grozescu* cikke nagy port kavart fel, s az egyre jobban elmérgesedett vitát *Arany János* nevezte el „*Vadrózsapörnek*“. Ezt a vitát azóta a nemzeti szűkkeblűség, kizárólagosság — különböző árnyalattal — reakciós „tudományos“ vita formájában folytatta s újította meg nyolc évtizeden keresztül. A „*vadrózsaperek*“ sorozata egészen napjainkig elhúzódott, s tudománytalan volta mellett hozzájárult a román és magyar (s ugyanakkor szláv és magyar) kulturális vetélkedés reakciós mezében folyó párviadal folytán a dunamedencei népek közti viszálykodás, gyűlölködés, sovinizmus intellektuális szításához s felfokozásához.

Újabban ugyan a székely népballadák eredetiségének romantikus értelmezésű vitáját mind etnológiai, mind történeti szempontból *Ortutay Gyula*³ alapján véve elhibázottnak minősítette, mind *Grozescu*ék vádjá, mind *Krizáék* védekezése tekintetében. A magyarságtudományi törekvések vonalán azonban újabb elkődösítések s a „*vadrózsaperek*“ újabb változatai jelentkeztek (pl. *Solymossy Sándor* felfogásában is). Ezeknek a magyarságtudományi törekvéseknek alapvető és általános elvi bírálatát ugyan *Gádl Gábor*⁴ már 1935-ben elvégezte a marxista tudományosság szempontjából, de a román-magyar politikai és tudományos élet fasizmus felé való haladása a vitát a

¹ *Vasile Alexandri*: *Balade*. I. Iasi, 1853.

² *Atanasiu Mariencescu*: *Poezia populară*. *Balade*. 116—124. l.

³ *V. ö. Ortutay Gyula*: *Székely népballadák*. Budapest, 1935. Bevezető tanulmány, 16 s k. l.

⁴ *Gádl Gábor*: *A magyarságtudományi törekvések bírálatához*. *Korunk*, 1935. 11. sz. 846—854. l.

sovinizmus különböző fegyvereivel mégis folytatta. A felszabadulás óta ez a probléma újabb megvitatás és végleges tisztázás végett még nem került szőnyegre. Ez a tanulmány a székely népballadák keletkezésének és „eredetiségének“ kérdését kísérelve megvilágítani, szerény kezdeményezés gyanánt épp ezt a célt kívánja szolgálni.

A székely népballadák keletkezésére és eredetiségére vonatkozó vitakérdés megoldását alapjában a székely népballadák keletkezési, kivirágzási kérdésével kell kezdenünk, mert ennek megvilágítása az „eredetiség“ problémáját is magában foglalja.

A 16—17—18. századra esik a magyar-székely népköltészet legértékesebb ágának, a népballadaköltésnek a teljes kibontakozása és leggazdagabb termése. Népballadáink összövegei (arché-típus) közül néhány valószínűleg még régebbre nyúlik vissza, de a hitelesen kimutatható népballadai formák a 16. század óta kristályosodtak ki művészi teljességükben.

Kimutathatóan⁵ 16—17. századbéliek a közismertebb székely népballadák közül az általános (nemzetközi) mesetárgyúak sorában: *Kádár Kata, Kőműves Kelemenné, Fehér László, Gyere haza, édesanyám* (= *A rossz feleség*), *Görög Ilona*; — a törökvilágbeliek közül pedig *A fogoly katona, A három árva, Nagy Törökországban, Szilágyi és Hagymási, Fogarasi István, Júlia szép leány, Barcsai, Homlói Zsuzsánna, Bethlen Anna*. A 18. századból való a *Nagy hegyi tolvaj, Bíró Szép Anna, Bíró Máté, Dancsuj Dávid*.

Népballadáink jellegzetességeit a szemfüles filológusok, szövegforráskutatók motívum-kutatásokból, tárgytörténeti eredményekből próbálták meghatározni. Az egyéni szerzők, műköltési források után kutatók nép-, közösségellenes, individualista és arisztokratikus álláspontja⁶ azonban menten összeomlik, ha arra a nyilvánvaló tényre utalunk, hogy a szláv, román, székely, magyar, bretagnei, skót, stb. népballadákat — bármily forrásúak is legyenek azok — az írástalan, szájhagyományozó népkultúra erős belső egysége, a stílus, az elmondás alapvető azonossága kapcsolja össze. Mindez pedig az elnyomott néposztály *nemzetközileg azonos* gazdasági, társadalmi helyzetének a következménye. Népballadáink bármily forrásból táplálkozzanak is — a konkrét társadalmi körülmények figyelembevételével —, ebből az alapjában *azonos* osztályhelyzetből kifolyólag nyilvánvaló azonossággal ugyanúgy éreztetik a tragikumot, ugyanolyan erkölcsi állásfoglalást tanúsítanak a történet hőseivel szemben, ugyanolyan lírizmussal telítik a drámai cselekményt, s ugyanúgy alkalmazzák ugyanannak a népi stílusnak egységesítő alapformáit a történés elbeszélésének költői megszerkesztésében. Nem a skóciai, balkáni, erdélyi hegyek vagy a bretagnei tengerpart, a Volga, Duna, Dráva, Olt vizének misztikus hatásáról van szó, hanem elsősorban és alapvetően az azonos osztályhelyzetből, az azonos népi elnyomottságból fakadó kifejezésbeli azonosságról.

⁵ V. ö. A magyarság néprajza, III. k. Budapest, 1935. *Solymossy* Sándor: A népi epikája. Ballada, 85—144. l.

⁶ T. i. szerintük a népköltészet mesetárgyai s költői formái az ú. n. „magaskultúra“ egyéni szerzeményeiből sülyedtek alá, — megcsönkítva, megromolva, naívvá, együgyűvé vállan az ú. n. „mély-kultúra“ világába.

A hasonló, vagy azonos jellegű osztályelnyomás következtében, ugyanaz a tragikus hangú népi epika jött létre a bretagne-i tengerparton, mint a Volga mentén, a Pireneusok tövében vagy a Kárpátok alatt. Ezért a mult reakciós indítékú vitáját a szláv-román-magyar-stb. népköltészet, népballada,⁷ népzene eredetiségéről, elsősülöttségi jogáról, „felsőbbrendűségéről“, azzal a megállapítással intézhetjük el, hogy a népköltészetben, népballadában a magyar-román-szláv bánat mindig *egy* marad, amíg nemzetközileg ugyanazon osztályelnyomás igáját kell hordozni. Eltérő földrajzi, társadalom- és kultúrtörténeti adottságok ugyan megteremthetnek árnyalati módosulásokat, színezetbeli sajátosságokat a különböző nemzetiségek népballadáiban, de azonos osztályelnyomásból eredő alapvető egységüket, azonosságukat el nem moshatják.

Ennek a megállapításnak a világánál nemcsak a különböző nemzeti-ségű népballadák „eredetiségéről“, elsősülöttségéről, „felsőbbrendűségéről“ folyó sovíniszta, reakciós vadrózsaperek válnak tudománytalanná, hanem a népballadára vonatkozó eddigi téves elméletek is megdőlnék.

Így a régi levitézlett társadalomtudomány földrajzi iskolájából származó ama nézet is megdő, hogy a skót, dán, délszláv, román, székely népballadák zord tragikumú szépsége az északi égtáj vagy a zord hegyvidék kizárólagos és misztikus hatásának köszönhető. Hiszen az újabb tudományos kutatások kiderítették, hogy déli és alföldi, nap-sugarasabb tájakon is található hasonló tragikumú, „zord szépségű“ balladák. Tehát téves általánosítás az, hogy az északi vagy hegyes táj a szomorú ballada, míg a déli vagy alföldi tájék a vígballada vagy a románc termőföldje. Legfeljebb annyi mindebből az igazság, hogy földrajzilag elzártabb szigeteken (pl. a Faröer-szigetek, Izland, Írország) és eldugottabb hegyvidékeken (Skócia, Balkán, Erdély) sajátos társadalmi helyzet (kikapcsolódás, elszigetelődés) folytán tovább fennmaradhattak régibb típusú (=tragikusabb) népballadák. Ez a tény is azonban csak a társadalmi elszigetelődést s a társadalmi fejlődésben való esetleges hátramaradást s nem a nemzeti felsőbbrendűséget vagy még kevésbé a földrajzi tényezők mindenható teremtő erejét bizonyítja. Ugyancsak itt kell megcáfelnunk egyik magyar néprajzi szaktekinetélyünknek, Solymosy Sándornak azt a téves nézetét (ami a „vadrózsaper“ újabb felújítása), hogy a románságnak nem lehetett rendszeres és eredeti balladaköltése, mivel a román nép körében nem mutatható ki az énekesrend, a hegedősök intézményének fennállása, amelyből pedig szerinte szükségszerűen sarjadt ki a népballadaköltés. Ez az állítás nemcsak reakciós volta miatt helytelen, hanem azért is, mert a mai tudományosság álláspontjának s a társadalmi tényeknek megfelelően a népballadaköltésnek nem *főforrása*, hanem csak mellékforrása a hegedősök epikus énekköltészete s mesemotívum-közvetítő szerepe. A főforrás — a feudálizmus által elnyomott parasztság

⁷ V. ö. *Alexits* György: *Vadrózsa-pör*, *Etnographia*, VIII. k., 73., 184., 279., 362. l. és *V. Bogrea*: *O mistificare grosolană*, *Ramusi*, XVIII. k., 30. l. — Rövid ismertetését lásd: *Dacoromania*, IV. Part. 2.

osztályhelyzete — a román népnél is *megvolt*, nemcsak a magyar vagy székely népnél. Legfeljebb a bizonyos mértékig eltérő gazdasági, társadalom- és kultúrtörténeti adottságok némileg más színezetű, más sajátosságú népballada-költést tettek lehetővé a Havasföldön, mint a magyar Alföldön vagy Erdély hegyei között.

Megvilágosodik előttünk az is, hogy a magyar és székely népballadánk keletkezése és kifejlődése miért épp a 16—17. században történik. Korántsem kizárólag azért, amiért ezt Solymossy⁸ állítja, hogy t. i. a népi hegedősök epikus énekeiből származó meseanyagnak és közlési műformának a népi köztudatba való elterjedése és a hegedősök ekkortájra eső lassú kiveszési folyamata után, csakis ekkor vehette át a vándorénekes szerzeményeinek s teremtető munkájának szerepkörét a már kialakult népballada-költés. E valóban fennforgó körülmény mellett elhallgatja Solymossy Sándor azt a társadalomtörténetileg kétségtelen *főokot*, amit mellékesen s közvetlenül ő maga említ a 18—19. századbeli betyárballadák keletkezésének magyarázata közben, amikor azt állítja, hogy a mi betyárballadánk gyökerei az 1514-i Dózsa-felkelésre nyúlnak vissza.⁹ Ez a megjegyzés nemcsak betyárballadánk, hanem összes régebbi s újabb népballadánk *keletkezési és fejlődési főokára rávilágít*. Az 1514. évi Dózsa-felkelés leveretése után következő jobbágyelnyomás kegyetlen társadalmi tragikumuma szükségszerűen épp a 16—17. században bontakoztatta ki a tragikusmagvú népballadai műfajt. A nép szenvedéseit csak fokozta a külső elnyomás (török és német), a háborús kifosztás, az évszázadokig tartó gyarmati kizsákmányolás. Csakis ennek a mélyeséges tragikumú társadalmi helyzetnek a nyomán s csakis a Dózsa-felkelés leverése után következő elnyomás során virágozhatott ki az elnyomott nép körében a népballada műfaja.

Összefoglalásul és betetőzésül *Gaál* Gábornak a székely népballadák tudományos megvilágítását tartalmazó régebbi tanulmányából¹⁰ elevenítünk fel néhány véglegesen eligazító fejtegetést.

* * *

Ha csak *megközelítően* utalunk a balladák tartalmára. már akkor kiderül, hogy a balladák konfliktusa *társadalmi*. Például kőművesek elindulnak munkát keresni. Felfogadják őket. Am a munka nem megy. Hogy a munka menjen, az egyik kőműves feleségét kell feláldozni. Pénzsóvárgásukban feláldozzák (*Kőműves Kelemenné*). Budai Ilona szintén pénzért — feláldozza gyermekeit. — Két legény fogságban van: Császártömlőcében — két gerezd szőlőért (*Szilágyi és Hagymási*). Egyik másik rablegényt szerelemből kiszabadít a császárléány. A nagy török császár a léányával szerelmeskedő szegénylegényt a *társadalmi osztálykülönbség* merész semmibevevéseért kivégezteti. Amikor a tömlőcebe vetett császárléány kivégzett székely katonáját tovább siratgatja, a császár társadalmi gőgjének felháborodásában őt is a tengerbe veteti (*A fogoly katoná*). A gazdag anya megöli a jobbágyléányt, nehogy a fia feleségül vegye (*Kádár Kata*). Egy másik legény ugyancsak raboskodik. Az anyjának három kővára van, kiváltását kérő fiát azonban nem váltja ki a fogságból: „Mert fiú helyébe

⁸ I. m. 92—96. l.

⁹ U. o. 143—144. l.

¹⁰ Korunk, 1935. 11. sz., 846—854. l.

fiat ád az isten, De kőváram helyett nem ad mást az isten“ (*Nagy Törökországban...*). Az osztálykülönbségek miatt nem neki való szegénylegény után (akit megölet a leány apja) eleped a leány (*Szép Júlia*). A szegény kocsislegénnyel szerelmeskedő főúri leányt sógorbátyja halálra sebzi (*Bethlen Anna*). *Fejér László* huga odaadja magát a hajdúk kapitányának, hogy megmentse lótolvaj bátyját az akasztófától; *Fehér Lászlót* azonban a hajdúk kapitánya mégis felakasztatja (*Fehér László*). Az osztálykülönbségek miatt nem neki való leány elrablása miatt rabságba vetik a legényt (*Bíró Máté*). Szegény ember ne vegyen el gazdag lányt feleségül (*Héj páva, héj páva...*). A bolygó katonának, *Dancsuj Dávidnak*, „az ország rabjának“ a kesergése is társadalmi elnyomottságából fakad.

A balladák tartalmát kitevő mese tehát valami társadalmi összeütközés kibontása. A balladák hősei azonban nem látják a megoldások igazi útját. Ők a természeti ember régi — gyakran mágikus — megoldásaival operálnak, vagy pedig a konfliktusokat egyénileg oldják meg. A konfliktusok valódi — a feudális kizsákmányolásból eredő — oka ismeretlen előttük. A feudális-nemesi szerkezet általános elnyomását csak érzik, helyzetük értelme nem tudatos s ezért a hősök — tévesen — egymás ellen, nem pedig közösen az uralkodó osztály ellen támadnak. A „sors“ nagy drámája így nem az ember és társadalma között oldódik meg, hanem az azonos sorsúak pusztítják egymást. A balladák ú. n. „tragikus“ világának ez a valódi értelme. A balladákban élő ember nyugtalan, nem találja a helyét, kívánalmakkal teli, megoldás-sóvár, szorongó, teli sötét érzéssel, kínlódással. A vallás enyhülete kevés. A megoldatlan, egyensúlyát nem találó emberi kedély vad kalandokban keresi megállapodását. Az emberi viszonylatok visszataszítóak. A család életéből hiányzik a bensőség. Az anyák gonoszak. Az apák krudélisak. A család bázisa nem a szeretet, hanem a pénz. A balladák leleplezik a feudális-világ belső ürességét.

A parasztság azonban a 16—18. századokban nem volt már egységes osztály. Egyre jobban kiéleződött a gazdag parasztlak és nincstelenek ellentéte. Az egyes balladák is a parasztság egyik vagy másik rétegének a viszonyait tükrözik.

Jó példa erre *Kőműves Kelemenné* két változata (Ortutay Gyula Székely népballadák c. kötetében). Az egyikben *Kőműves Kelemen* felesége négylovas hintón, kocsival (a kisebbik kocsissal) keresi fel az urát, s a ballada kerüli a mesteremberek gazdasági-társadalmi kötétségeinek kiemelését, sőt a hősnőt megteszi előkelőségnek. A másik változatban nincs szó hintóról, nincs szó kocsisról, nincs szó *Kőműves Kelemenné* társadalmi rangjának emeléséről. Ellenben szó van pl. ilyesmiről: „Emenyünk, emenyünk, hogyha dolgot kapnánk!“ Ebben a hősök gyalog járnak és munkát keresnek s amikor az asszony megérkezik férje látogatására: „Ejöttem, ejöttem látogatásodra.“ — a férfi a következőket válaszolja: „Eljötté, eljötté fejed vesztésire.“ Mire az asszony: „De azt én jól tudom, hogy tik úgy es tesztek. — Hogy embert megöltök, avval pénzt kerestek.“

A *Kőműves Kelemenné* két változata pontosan utal arra, hogy a ballada testének kifformálásában két különböző réteg felfogása érvényesül. Míg az első világosan utal a tehetős, hintós, kocsisos (több kocsisos) gazdag parasztra vagy céhmesterre s a pénz vonatkozásait

bagatelizálja, addig a másik éppen ezeket a vonásokat helyezi rövid, éles fogalmazással előtérbe, minek következtében a rövidebb fogalmazásban szembeszökő kiemelést nyer a pénz szerepe, míg a hosszabbban ez elkenődik s helyette líraiság, műköltői fordulatok, Kőműves Kelemenné uras, ünnepélyes magaviselkedése kerül. Nagyon fontos ezeknek a vonatkozásoknak a kiemelése. Ezeket a vonásokat az eddigi kutatás még csak nem is érintette. Érthető. Az eddigi kutatás a „nép“ balladáiról beszélt s hogy e balladákban „népi“ elégedetlenség is manifesztálódott volna, arról szó sines, mint ahogy arról sem, hogy ezt a „nép“-et kik teszik. Hogy ez a „nép“ osztályokra, rétegekre tagozódik s hogy ezeknek a tudata jelentkezik a balladákban s így végeredményben a balladák szociális ellentmondásokat ábrázolnak. A kutatás eddig csak olyasmiket állapított meg, hogy ezek a balladák a „néplelélek alapjában azonos tulajdonságaira“ mutatnak rá (Solymossy Sándor) s „méltó társai“ a világhíres angol, skót és skandináv balladáknak s ezekkel „közös gyökérre“ nyúlnak vissza. Hogy azonban ez az „azonos tulajdonság“ és „közös gyökér“ közelebbről micsoda, arról hallgat. Arra még csak nem is céloz, hogy a „gyökér“ a valóságban keresendő, hanem valami olyasmit sejtet, mintha a balladák „ősi-képe“ volna az eredet magyarázata, nem pedig az a történeti-társadalmi-gazdasági szféra, amiből a balladai konfliktusok megszülettek, s amiért ugyanolyan természetesek az angol-skót környezetben, mint Skandináviában, a Balkánon vagy a Székelyföldön. Különben az egész kutatás a meglévő balladák vizsgálata helyett arra a kérdésre vetette magát, hogy mi a balladák szövegének az eredete, meg hogy miképpen történt a balladák „formai“ kiérése (Solymossy Sándor). A ballada-kutatás e formális rejtélyeket feszegető irányzata természetesen terelte el a figyelmet a balladák valóság-értelmének tisztázása felől. Az ilyen kutatás megkerüli e balladák emberi felszabadulást követelő világát.

* * *

A fenti szempontok szerint kell megítélni, értékelni székely (s különben bármely nemzetiségű) népballadák „eredetiségét“ is, mert így nemcsak az elnyomott nép egészségesebb erkölcsi magatartásával s művészi valóságábrázolásával fogunk egyetérteni, hanem észre fogjuk venni a népballadai „homály“ mögött az elnyomottak nemzetközileg egyetemes felszabadulást követelő néptömegeit is. Akkor pedig a népballadák nemcsak egyoldalú nemzeti büszkélkedést és önmagáért való műélvezetet jelentenek, hanem megrendítő indítékkokká válnak számunkra az évezredek osztályelnyomás elleni harc gyakorlati vállalására, ami a világszabadság harci indulóivá változtatja dunamedencei népeink eddigi tragikus osztályhelyzetéből kivirágzott balladás énekeit.